

Shmuel N. Eisenstadt

Το Αξιακό Αίνιγμα

**Ανάμεσα στις στα Υπερβατικά Οράματα και τις Περιπέτειες των
Θεσμοθετήσεων τους:**

Δημιουργικές και Καταστρεπτικές Πιθανότητες

Στο: Robert N. Bellah, Hans Joas (εκδ.). *Η Αξιακή Εποχή και οι Συνέπειές της*. Cambridge, Mass: Harvard UP 2012, 277-93.

Εισαγωγή

I

Σε αυτήν την εργασία θα εξετάσω τις τάσεις και αντιφάσεις που ακολουθούν τη θεσμοθέτηση των Αξιακών οραμάτων. Αυτές οι τάσεις είναι, πρώτον, το αποτέλεσμα των προβλημάτων που είναι εγγενή στη *θεσμοθέτηση* των Αξιακών Οραμάτων- π.χ., η εφαρμογή των οικονομικών δομών και δομών ισχύος. Δεύτερον, αυτές οι τάσεις εδράζονται στην *εσωτερική δομή* των Αξιακών οραμάτων- κυρίως στην τάση μεταξύ των περιληπτικών οικουμενικών αξιώσεων τους και της τάσης αποκλειστικότητάς τους, καθιστώντας τη θεσμοθέτησή τους δυνητικά καταστρεπτική. Αυτά τα προβλήματα δείχνουν τη διαρκή ένταση μεταξύ των δημιουργικών και καταστρεπτικών στοιχείων της κοινωνικής και πολιτισμικής επέκτασης και εξέλιξης.

II

Η αποκρυστάλλωση των Αξιακών πολιτισμών συγκροτεί μία από τις πιο συναρπαστικές εξελίξεις στην ιστορία της ανθρωπότητας, μία εξελικτική διαδικασία που έχει διαμορφώσει

την πορεία της ιστορίας δραματικά. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι συγκροτεί μια μεγάλη πρόκληση επίσης για την κοινωνιολογική θεωρία.

Ο Robert Bellah, στο άρθρο του «Τι είναι Αξιακό για την Αξιακή Εποχή», έχει παρουσιάσει μία σύντομη και περιεκτική ανάλυση της πολιτισμικής ειδικότητας της Αξιακής ανακάλυψης.¹ Ο πυρήνας αυτής της τομής, έτσι ισχυρίζεται, έχει αποτελέσει μια αλλαγή ή μετασχηματισμό των βασικών πολιτισμικών εννοιών- μία τομή σε ό, τι ο ίδιος αποκαλεί το θεωρητικό στάδιο της ανθρώπινης σκέψης ή ανακλαστικότητας. Η ιδιαιτερότητα αυτής της προόδου και ο αντίκτυπός της στην παγκόσμια ιστορία, εντούτοις, δεν έγκειται αποκλειστικά στην εμφάνιση των εν λόγω αντιλήψεων, αλλά στο γεγονός ότι έγιναν τα βασικά, δεσπόζοντα, και όντως ηγεμονικά θεμέλια των πολιτισμικών προγραμμάτων και θεσμικών σχηματισμών εντός μιας κοινωνίας ή πολιτισμού. Δεν γνώρισαν όλα τα μέρη που έγιναν μάρτυρες της εμφάνισης των εν λόγω εννοιών επίσης το μετασχηματισμό τους σε τέτοιου είδους ηγεμονικά πολιτισμικά θεμέλια· ακόμη και σε μέρη όπου έλαβε χώρα ένας τέτοιου είδους μετασχηματισμός, συνήθως ήταν πολύ μικρός και διαλείπων- με το Ισλάμ να είναι η μόνη (μερική) εξαίρεση από αυτήν την άποψη. Γι αυτό το λόγο μόνο όταν συνυπάρχουν και τα δύο θεμελιώδη κριτήρια μπορούμε να μιλάμε για Αξιακό πολιτισμό.

Αυτή η αξιακή τομή συνέβη σε πολλά μέρη του κόσμου· στο αρχαίο Ισραήλ, αργότερα στη Δεύτερη Κοινοπολιτεία του Ιουδαϊσμού και στο Χριστιανισμό, στην αρχαία Ελλάδα, (μερικώς) στο Ζωροαστρικό Ιράν, στην πρώιμη αυτοκρατορική Κίνα, στον Ινδουισμό και το Βουδισμό και αργότερα στο Ισλάμ. Με την εξαίρεση του Ισλάμ, αυτοί οι πολιτισμοί αποκρυσταλλώθηκαν την πρώτη χιλιετία π. Χ και τους πρώτους αιώνες της κοινής εποχής. Ήταν αυτή η σχετική συγχρονία που ανέδειξε την έννοια ενός «Αξιακού Πολιτισμού»- που πρώτα διαμορφώθηκε από τον Karl Jaspers και εμποτίστηκε με ισχυρές, αν και μόνο έμμεσες, εξελικτικές αντιλήψεις.² Ο Jaspers είδε τον Αξιακό Πολιτισμό ως ένα διακριτό, βασικά οικουμενικό και αμετάκλητο βήμα στην ανάπτυξη- ή εξέλιξη- της ανθρώπινης ιστορίας. Εντούτοις, ενώ η εμφάνιση και η θεσμοθέτηση των Αξιακών Πολιτισμών

προανήγγειλε επαναστατικές προόδους που εξελίχθηκαν παράλληλα ή σε παρόμοια κατεύθυνση σε διαφορετικές κοινωνίες, οι συγκεκριμένοι συνδυασμοί εντός αυτών των πολιτισμών διαφέρουν σημαντικά.

- 1 Robert N. Bellah, *Τι είναι Ασιακό στην Ασιακή εποχή;*, στο: *European Journal of Sociology* 46 (2005): 69-89.
 2 Για την έννοια της Ασιακής Εποχής, βλ. Karl Jaspers, *Η προέλευση και Στόχος της Ιστορίας* (Λονδίνο: Routledge&Kegan Paul/New Heaven: Yale University Press 1953[1949]) · Erin Voegelin, *Τάξη και Ιστορία*, 5 τόμοι. (Baton Rouge: Louisiana State University Press) · Benjamin I. Schwartz, *Η Εποχή της Υπερβάσης*, στο: *Daedalus* 104.2 (1975): 1-7 · Shmuel N. Eisenstadt, *Η Ασιακή Εποχή. Η Εμφάνιση των Υπερβατικών Οραμάτων και η Άνοδος των Κληρικών*, στο: *European Journal of Sociology* 23 (1982): 294-314 · βλ. επίσης υποσημείωση 3 και 4.

III

Τα διακριτά χαρακτηριστικά κάθε Ασιακού Πολιτισμού έγκεινται στην ανάπτυξη ενός ειδικού συνδυασμού πολιτισμικών προσανατολισμών και θεσμικών σχηματισμών που ενεργοποίησαν μία συγκεκριμένη κοινωνική δυναμική.³ Ο πυρήνας του Ασιακού «συνδρόμου», για να παραφράσουμε τον Johann Arnason, έγκειται στο συνδυασμό δύο τάσεων. Η πρώτη τάση ήταν η ριζική διάκριση ανάμεσα στην απόλυτη και παράγωγη πραγματικότητα (ή ανάμεσα στις υπερβατικές και εγκόσμιες διαστάσεις, για να χρησιμοποιήσουμε μία πιο αμφιλεγόμενη διατύπωση), συνδυασμένη με έναν αυξανόμενο προσανατολισμό προς μια πραγματικότητα πέρα απ' τη δεδομένη, με νέες χρονικές και χωρικές έννοιες, με ένα ριζικό προβληματισμό στις έννοιες και α θεμέλια των κοσμολογικών και κοινωνικών τάξεων, και με αυξανόμενη ανακλαστικότητα και δεύτερης τάξης σκέψη σκέψη, με τα επακόλουθα μοντέλα τάξης να δημιουργούν καινούρια προβλήματα (με το έργο της γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα σε διατυπωμένα επίπεδα της πραγματικότητας να αποτελεί ένα παράδειγμα).⁴ Η δεύτερη τάση ήταν η αποσωματοποίηση των κοινωνικών δραστηριοτήτων και οργανισμών από τις σχετικά στενά αποδοσμένες, πάνω απ' όλα συγγενικές ή εδαφικές ενότητες ή πλαίσια · η συνακόλουθη ανάπτυξη των «ελεύθερων» πόρων που θα μπορούσαν να οργανωθούν ή κινητοποιηθούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις και που ανέδειξαν πιο περίπλοκα κοινωνικά συστήματα, δημιουργώντας δυνητικές προκλήσεις στους τέως θεσμικούς σχηματισμούς.⁵ Αυτές οι δύο τάσεις οδήγησαν στην

ανάπτυξη των συγκεκριμένων μοντέλων της κοινωνικής οργάνωσης και του πολιτισμικού προσανατολισμού, και τελικά στην αποκρυστάλλωση των Ασιακών πολιτισμών. Μέχρι την εμφάνιση της νεωτερικότητας, αντιπροσωπεύουν πιθανώς το πιο ριζικό πρότυπο αποσύνδεσης ποικίλων δομικών και κοσμολογικών διαστάσεων των κοινωνικών και πολιτισμικών τάξεων.

Αυτό που ήταν επαναστατικό σ' αυτές τις εξελίξεις ήταν το γεγονός ότι οι πολιτισμοί υπό αμφισβήτηση βίωσαν ολοκληρωτική ρήξη και προβληματισμό της τάξης. Αποκρίθηκαν σε αυτήν την πρόκληση εκπονώντας νέα μοντέλα τάξης, βασισμένα στην αντίθεση και τη σύνδεση μεταξύ των υπερβατικών θεμελίων και των εγκόσμιων κόσμων -ζωής. Τα κοινά συγκροτησιακά χαρακτηριστικά των οραμάτων του κόσμου της Ασιακής Εποχής θα μπορούσαν να συνοψιστούν στους ακόλουθους όρους:

- 3 Αυτή η ανάλυση είναι βασισμένη στον Eisenstadt, *Η Ασιακή Εποχή. Η εμφάνιση των Υπερβατικών Οραμάτων και η Άνοδος των Κληρικών* (υποσημ.2) · Eisenstadt (εκδ.), *Η προέλευση και η Ποικιλία των Πολιτισμών της Ασιακής Εποχής* (Albany: State University of New York Press 1986) · Eisenstadt (εκδ.) *Πολιτισμοί της Ασιακής Εποχής I. Η καταγωγή και η ποικιλία τους* (Φρανκφούρτη: Suhrkamp 1987) · Eisenstadt (εκδ.) *Πολιτισμοί της Ασιακής Εποχής II. Η θεσμική και πολιτισμική δυναμική τους* (Φρανκφούρτη: Suhrkamp 1992) · Johann P. Arnason/Schmuel N. Eisenstadt/ Bjorn Wittrock (εκδ.), *Ο Ασιακός Πολιτισμός και η Παγκόσμια Ιστορία* (Leiden :Brill 2005).
- 4 Βλ. Eisenstadt, *Ο Ασιακός Πολιτισμός και η Παγκόσμια Ιστορία Επανεξετασμένα*, στο: Arnason /Eisenstadt/Wittrock (εκδ.), *Οι Ασιακοί Πολιτισμοί και η Παγκόσμια Ιστορία* (Leiden:Brill 2005), 531-564, ιδιαίτερα 537-538 · Johann P. Arnason, *Η Ασιακή Εποχή και οι Ερμηνευτές της. Ανοίγοντας μια Συζήτηση εκ νέου*, στο: Arnason//Eisenstadt/Wittrock (εκδ.), *Οι Ασιακοί Πολιτισμοί και η Παγκόσμια Ιστορία* (Leiden:Brill 2005), 19-49 · και Eisenstadt, *Η Πολιτισμική Διάσταση στην Κοινωνιολογική Ανάλυση*, στο: Thesis Eleven 62 (2000) : 1-21.
- 5 Για την έννοια των ελεύθερων πόρων, βλ. Eisenstadt, *Τα πολιτικά Συστήματα των Αυτοκρατοριών* (New York: Free Press 1963) · νέα έκδοση με μια νέα εισαγωγή: New Publishers 1993.

Περιλαμβάνουν μία διάνοιξη των οριζόντων, ή ένα άνοιγμα των δυνητικά οικουμενικών προοπτικών, σε αντίθεση με την ιδιαιτερότητα των πιο αρχαϊκών τρόπων σκέψης · μία οντολογική διάκριση μεταξύ ανώτερων και κατώτερων επιπέδων της πραγματικότητας · και μια κανονιστική υποταγή του κατώτερου επιπέδου στο ανώτερο, με περισσότερο ή λιγότερο αποκάλυπτα δηλωμένους υπαινιγμούς για τις ανθρώπινες προσπάθειες να μεταφράσουν

τις κατευθυντήριες αρχές σε συνεχείς πρακτικές. Με άλλα λόγια, τα εξελισσόμενα Αξιακά οράματα συνεπάγονταν την έννοια ενός κόσμου πέρα από τα άμεσα όρια των σχετικών τους ρυθμίσεων- οδηγώντας δυνητικά στη συγκρότηση ευρύτερων θεσμικών πλαισίων, ενώ ταυτόχρονα καθιστώντας αυτούς τους σχηματισμούς το αντικείμενο κριτικού προβληματισμού και αμφισβήτησης. Ο κοινός παρονομαστής αυτών των σχηματισμών ήταν ο μετασχηματισμός τους σε σχετικά αυτόνομες σφαίρες της κοινωνίας, ρυθμιζόμενες σύμφωνα με αυτόνομα κριτήρια. Μέρος αυτής της διαδικασίας ήταν η προσπάθεια για επανακατασκευή της εγκόσμιας προσωπικότητας του κόσμου-ανθρώπου και των κοινωνικο-πολιτικών και οικονομικών τάξεων σύμφωνα με το κατάλληλο υπερβατικό όραμα κατά τις αρχές μιας ανώτερης οντολογικής τάξης διατυπωμένης με θρησκευτικούς, μεταφυσικούς και /ή ηθικούς όρους- ή, με άλλα λόγια, η προσπάθεια να εφαρμοστεί κάποια πλευρά του συγκεκριμένου οράματος στον εγκόσμιο κόσμο. Αυτή η νέα στάση προς την ανάπτυξη του εγκόσμιου κόσμου συνδέθηκε στενά με τις έννοιες ενός κόσμου πέρα απ' τα άμεσα όρια μια συγκεκριμένης κοινωνίας- ενός κόσμου ανοιχτού, για να το θέσουμε έτσι, στον ανασχηματισμό.

Ένας σημαντικός θεσμικός σχηματισμός που αναπτύχθηκε εντός όλων των Αξιακών πολιτισμών ήταν ένα νέο είδος κοινωνιακού κέντρου ή κέντρων που συγκροτήθηκε ως η κύρια ενσωμάτωση του υπερβατικού οράματος της απόλυτης πραγματικότητας ή ως ο κύριος τόπος της χαρισματικής διάστασης της ανθρώπινης ύπαρξης. Σε αντίθεση με τους μη- ή προ- Αξιακούς ομολογούς τους, αυτά τα νέα κέντρα προσπάθησαν να διαπεράσουν την περιφέρεια και να την επαναδομήσουν, σύμφωνα με το επικρατούν Αξιακό όραμα. Οι Αξιακοί πολιτισμοί επίσης ανέπτυξαν μια ισχυρή τάση να συγκροτήσουν διακριτές συλλογικότητες και θεσμικές αρένες ως οι πιο κατάλληλοι φορείς ενός συγκεκριμένου Αξιακού οράματος- δημιουργώντας νέες «πολιτισμικές» συλλογικότητες, οι οποίες ήταν συχνά, αν και όχι πάντα (όπως στην περίπτωση της Κίνας)- θρησκευτικής φύσεως, αλλά σε κάθε περίπτωση διακριτές από τις υπάρχουσες «πρωταρχικές», «ηθικές», τοπικές, πολιτικές ή θρησκευτικές συλλογικότητες. Είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά αυτών των ευρύτερων πολιτισμικών πλαισίων ότι δε συνδέθηκαν με *μία* πολιτική ή ηθική συλλογικότητα. Μπορούσαν να περικλείουν πολλές διαφορετικές συλλογικότητες,

μπορούσαν να καταπατήσουν υπάρχουσες πολιτικές, εδαφικές συλλογικότητες ή συλλογικότητες συγγένειας και θεσμούς - προκαλώντας τους ή δημιουργώντας αμφισβητήσεις ανάμεσά τους για την «πολιτισμική» ή την «ιδεολογική» προτεραιότητα μέσα στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο. Τελικά, αυτό οδήγησε σε διαρκή επανακατασκευή και μετασχηματισμό των θεμελίων και των περιγραμμάτων των διαφορετικών εμπλεκόμενων συλλογικοτήτων.

Τέτοιοι μετασχηματισμοί ήταν πιθανώς πιο ξεκάθαρα ορατοί στην πολιτική σφαίρα.⁶ Ο βασιλιάς-θεός, η σωματοποίηση της κοσμικής και γήινης τάξης, εξαφανίστηκε, και το μοντέλο του κοσμικού κυβερνήτη εμφανίστηκε, ο οποίος μπορούσε ακόμη να ενσωματώνει ιερά γνωρίσματα, αλλά ήταν κατ' αρχήν υπόλογος σε μία ανώτερη τάξη ή αυθεντία, στο Θεό και το θεϊκό νόμο. Με άλλα λόγια, εμφανίστηκε η πιθανότητα του καλέσματος ενός κυβερνήτη σε κρίση. Ένα δραματικό παράδειγμα είναι οι ιερατικές και προφητικές δηλώσεις του αρχαίου Ισραήλ, οι οποίες μεταδόθηκαν σε όλους τους μονοθεϊστικούς πολιτισμούς. Παρόμοιες αντιλήψεις εμφανίστηκαν στην αρχαία Ελλάδα, την Ινδία, και στην Κίνα- κυρίως ξεκάθαρα δηλωμένες στην έννοια της εντολής του ουρανού.

Μία παράλληλη εξέλιξη ήταν ο μετασχηματισμός των οικογενειακών και συγγενικών σχέσεων, σε κάποιο βαθμό επίσης από οικονομικές σχέσεις. Αυτές συχνά εμφανίζονταν ως διακριτές αυτόνομες συμβολικές και θεσμικές αρένες, αποενσωματωμένες από ευρύτερους αποδοσμένους σχηματισμούς και τα κριτήρια και τους τρόπους αιτιολόγησης που τους κυβερνούν.

⁶ Από την προπαρασκευαστική δήλωση για την αναφορά συνεδρίου, στην οποία έχουν βασιστεί ο Arnason, Eisenstadt και Wittrock (2005). Eisenstadt, *Πολιτισμικές Παραδόσεις και Πολιτικές Δυναμικές, Η Προέλευση και οι Τρόποι Ιδεολογικών Πολιτικών*, στο: *Journal of Sociology* 32 (1981): 155-181.

Μια άλλη εξέλιξη ήταν η εμφάνιση ενός νέου είδους ανακλαστικότητας, θεμελιωμένη στη «θεωρία» και νέων κριτηρίων αιτιολόγησης και νομιμοποίησης της κοινωνικής και πολιτικής τάξης. Αυτό συνεπαγόταν την πιθανότητα κριτικής εξέτασης αρχών αυτών των τάξεων και των θεμελίων τους, την επίγνωση ότι ήταν πιθανές εναλλακτικές θεσμικές

διευθετήσεις και ότι μπορούσαν να προκαλέσουν τους υπάρχοντες θεσμούς-συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας ενός επαναστατικού μετασχηματισμού αυτών των θεσμών.⁷

Αυτά τα νέα πρότυπα ανακλαστικότητας ήταν στενά συνδεδεμένα με την ανάπτυξη νέων μορφών πολιτισμικής δημιουργικότητας. Στο «διανοητικό» επίπεδο, άνθισαν λεπτομερώς και σε υψηλό βαθμό τυποποιημένοι θεολογικοί και φιλοσοφικοί λόγοι, οργανωμένοι σε διαφορετικούς κόσμους γνώσης και σε πολλαπλούς τομείς. Μέσα σ' αυτούς τους λόγους έγινε κεντρικό ζήτημα και διακηρύχθηκε η τάση μεταξύ νέων πολιτισμικών αντιλήψεων και της κοσμικής πραγματικότητας –για παράδειγμα μεταξύ του κοσμικού χρόνου και της πολιτικής σφαίρας, μεταξύ ιερού και εγκόσμιου χώρου. Νέοι τύποι συλλογικής μνήμης αντίστοιχων αφηγήσεων αναπτύχθηκαν.⁸

Το ιδιαίτερο είδος ανακλαστικότητας, ειδικά η δεύτερης τάξης σκέψη, χαρακτηριστική των Αξιακών οραμάτων ή προγραμμάτων, παρήγαγε ένα πλήθος εσωτερικών αντινομιών ή εντάσεων. Η σημαντικότερη αυτών των εντάσεων αφορούσε, πρώτων, το μεγάλο εύρος πιθανών υπερβατικών οραμάτων και των τρόπων εφαρμογής τους· δεύτερον, τη διάκριση μεταξύ της αιτίας και της αποκάλυψης ή πίστης (ή των ισοδύναμων σε μη-Αξιακούς μονοθεϊστικούς πολιτισμούς)· και τρίτον, την προβληματική αν η πλήρης θεσμοθέτηση αυτών των οραμάτων σε πρωτόγονη μορφή είναι επιθυμητή.

IV

Ένα αποτέλεσμα αυτών των τρόπων ανακλαστικότητας ήταν το γεγονός ότι τα νέα κοινωνικά κέντρα, τα θεσμικά πλαίσια και οι διακριτές «πολιτισμικές» συλλογικότητες δεν λαμβάνονταν πλέον ως δεδομένα· δε θεωρούνταν πλέον ως «φυσικά» δεδομένα, είτε από τη θεϊκή εντολή είτε από τη δύναμη του εθίμου. Θα μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο αμφισβήτησης μεταξύ διαφορετικών ελίτ και ομάδων.

Το ότι υπήρχαν τέτοιου είδους αυτόνομες ελίτ και ομάδες ήταν από μόνο του ένα διακριτό χαρακτηριστικό των Ασιακών πολιτισμών. Αυτές οι ελίτ και ομάδες ήταν υπεύθυνες για τη μοναδική δυναμική αυτών των πολιτισμών- δηλαδή την πιθανότητα ιδεολογικής αμφισβήτησης ή αμφισβήτησης αρχών μεταξύ ηγεμονικών και προκλητικών ομάδων και ελίτ, της διαρκούς αμφισβήτησης μεταξύ ορθοδοξίας και ετεροδοξίας (ή αιρετικών δραστηριοτήτων) και του πιθανού συνδυασμού των εν λόγω αμφισβητήσεων με τους πολιτικούς αγώνες για την ισχύ, με κινήματα ή διαμαρτυρία, με οικονομικές ή ταξικές συγκρούσεις- όλα αυτά δημιουργούν προκλήσεις στα υπάρχοντα καθεστώτα και τη νομιμοποίησή τους.

Η αναμέτρηση μεταξύ ορθοδοξίας και ετεροδοξίας με κανένα τρόπο δεν περιορίστηκε σε ζητήματα τελετουργικής, θρησκευτικής παρατήρησης ή πρότυπα λατρείας. Αυτό που είχαν κοινό οι ποικίλες «ορθόδοξες» και οι περισσότερες από τις «ετερόδοξες» αντιλήψεις ήταν η προθυμία να επαναδημιουργήσουν τον εγκόσμιο κόσμο σύμφωνα με τα σχετικά τους Ασιακά οράματα. Ήταν δεμένες μεταξύ τους στον αγώνα τους- έναν αγώνα διά του οποίου μετασχηματίστηκαν οι περισσότερες ελίτ, για να ακολουθήσουμε τον προσδιορισμό του Weber για τους αρχαίους Ισραηλίτες προφήτες, σε δυνητικούς «πολιτικούς δημαγωγούς» που συχνά προσπαθούσαν να κινητοποιήσουν ευρύτερη πολιτική υποστήριξη για τα οράματα που διακήρυτταν.

7 Βλ. Bellah, Τι είναι Ασιακό για την Ασιακή Εποχή (υποσημ. 1) · Yehuda Elkana, Η Εμφάνιση μιας Δεύτερης Τάξης Σκέψης στην Κλασική Ελλάδα, στο Eisenstadt (εκδ.), Η Προέλευση και η Ποικιλία των Πολιτισμών της Ασιακής Εποχής (Albany: State University of New York Press 1986), 40-64.

8 Schmucl N. Eisstadt/ Ilana Friedrich Silber (εκδ.), Πολιτισμικές Παραδόσεις και Κόσμοι της Γνώσης. Εξερευνήσεις στην Κοινωνιολογία της Γνώσης (Greenwich: JAI Press 1988).

Η διαρκής αντιπαράθεση μεταξύ των ηγεμονικών και των δευτερευουσών ελίτ και μεταξύ της ορθοδοξίας και της ετεροδοξίας είναι κρίσιμης σημαντικότητας στη διαμόρφωση των συγκεκριμένων θεσμικών σχηματισμών των ποικίλων Ασιακών πολιτισμών. Δημιούργησε

τη δυνατότητα ανάπτυξης εντός αυτών των πολιτισμών, ακόμη και μακροπρόθεσμων και επαναστατικών αλλαγών και μετασχηματισμών. Είναι ιδιαίτερης σημασίας από αυτή την άποψη ότι οι αιρετικές δραστηριότητες υπήρξαν από τους πιο σημαντικούς φορείς των ευρύτερων, συχνά οικουμενικών προσανατολισμών που ήταν εγγενείς στα Ασιακά κοσμολογικά οράματα. Οι επιπτώσεις αυτών των οικουμενικών προσανατολισμών συνοψίστηκαν από τον Johann Arnason ως ακολούθως: Οι πολιτισμικές αλλαγές της Ασιακής Εποχής δημιούργησαν ένα πλεόνασμα νοήματος, ανοιχτό στις αντιφατικές ερμηνείες και ικανό για δημιουργική προσαρμογή στις νέες καταστάσεις. Αλλά οι μακροπρόθεσμες συνέπειες μπορούν να κατανοηθούν μόνο στο φως της αλληλεπίδρασης μεταξύ των πολιτισμικών προσανατολισμών και των δυναμικών της κοινωνικής ισχύος. Οι νέοι ορίζοντες νοήματος μπορούσαν να χρησιμεύσουν για να δικαιολογήσουν ή να μεταμορφώσουν, αλλά επίσης για να αμφισβητήσουν τους υπάρχοντες θεσμούς.

Είχαν επικαλεσθεί , με άλλα λόγια, για να διατυπώσουν νομιμότητα, όπως και διαμαρτυρία. Πιο συγκεκριμένα οράματα και των δύο εναλλακτικών εμφανίστηκαν σε συνδυασμό με την κοινωνική κατανομή, συσσώρευση και ρύθμιση της ισχύος. Η δυναμική των ιδεολογικών σχηματισμών οδήγησε στην αποκρυστάλλωση της ορθοδοξίας και της ετεροδοξίας σε πιο σαφή και πολωμένη έκφραση σε μερικές παραδόσεις απ' ό, τι σε άλλες. Με αυτήν την έννοια, η ιστορία των ιδεολογικών πολιτικών μπορεί να εντοπιστεί πίσω στην Ασιακή Εποχή. Όμως η ανάπτυξη νέων πολιτισμικών προσανατολισμών δεν θα μπορούσε να ειπωθεί ως απόδειξη μιας ολοκληρωτικής πολιτισμικής αιτιοκρατίας· αντίθετα, συνεπάγεται την περίπλοκη αλληλεπίδραση προτύπων και διαδικασιών και συμβάλλει σε πιο αυτόνομη δράση από ένα ευρύτερο φάσμα κοινωνικών δρώντων και δυνάμεων.⁹

Αναφορικά με τη συγκρότηση διαφορετικών προτύπων συλλογικής ταυτότητας, η ίδια η διάκριση μεταξύ των διαφορετικών συλλογικοτήτων δημιούργησε την πιθανότητα ότι πρωταρχικά, πολιτικά και ιερά θέματα μπορούσαν να επανα-συνδυαστούν στο τοπικό, περιφερειακό και κεντρικό επίπεδο με καινούριους τρόπους κάθε φορά και να επαναδημιουργηθούν σε σχέση με τα ιερά πολιτισμικά θέματα –συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας συνεχούς αντιπαράθεσης μεταξύ τους. Κανένας *τόπος* από μόνος του, ούτε ακόμη τα κέντρα των πιο κεντρικών αυτοκρατοριών μπορούσαν να μονοπωλούν

αποτελεσματικά όλα αυτά τα θέματα. Αντίθετα, αντιπροσωπεύονταν σε διαφορετικά επίπεδα κοινωνικής οργάνωσης από διαφορετικές συλλογικότητες και θεσμική τοπική, «εθνική», πολιτική, αστική και θρησκευτική –κάθε μια με σχετικά υψηλά επίπεδα του εαυτού- συνειδητοποίηση και διαφορετική αντίληψη των εννοιών του χρόνου και του χώρου.

V

Η τάση εντός των Ασιακών πολιτισμών να επανασυγκροτούν διαρκώς τους θεσμικούς σχηματισμούς ενισχύθηκε από το γεγονός ότι εμφανίστηκε ένα νέο είδος εσω-κοινωνικής και δια-πολιτισμικής παγκόσμιας ιστορίας. Όλοι οι Ασιακοί πολιτισμοί ανέπτυξαν μια ορισμένη τάση για επέκταση και συνδύασαν ιδεολογικά και θρησκευτικά με πολιτικά και, σε κάποιο βαθμό, επίσης οικονομικά ερεθίσματα. Αναμφίβολα, πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφορετικών κοινωνιών – συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης τύπων διεθνών ή «παγκόσμιων» συστημάτων- υπήρχαν καθ' όλη την ανθρώπινη ιστορία.¹⁰ Έννοιες ενός οικουμενικού ή παγκόσμιου βασιλείου εμφανίστηκαν σε πολλούς προ-Ασιακούς πολιτισμούς, για παράδειγμα στην Μογγολική Αυτοκρατορία του GenghisKahn και των απογόνων του.¹¹ Εντούτοις, ήταν μόνο με την αποκρυστάλλωση των Ασιακών πολιτισμών που αναπτύχθηκε ένας πιο διακριτός ιδεολογικός τρόπος επέκτασης, στον οποίο οι θεωρήσεις της ισχύος και του οικονομικού συμφέροντος συνδέθηκαν στενά με τα ιδεολογικά θεμέλια και όντως εμποτίστηκαν απ' αυτά.

9. Arnason, *Η Ασιακή Εποχή και οι Ερμηνευτές της* (υποσημ.4), 2-3.

10. Για τα παγκόσμια συστήματα, βλ. για παράδειγμα André G. Frank/Barry K. Gills, *Το Παγκόσμιο Σύστημα: Πεντακόσια Χρόνια ή Πέντε Χιλιάδες;* (Λονδίνο: Routledge 1993) · J. Friedman/Michael J. Rowlands, *Σημειώσεις προς ένα Επιγενετικό Μοντέλο της Εξέλιξης των Πολιτισμών*, στο: Friedman/ Rowlands (εκδ.), *Η Εξέλιξη των Κοινωνικών Συστημάτων* (Λονδίνο: Duckworth 1977) · Immanuel M. Wallerstein, *Ανάλυση Παγκόσμιων Συστημάτων. Μια Εισαγωγή* (Durham: Duke University Press 2004).

Ο ζήλος για επανοργάνωση και μετασχηματισμό των κοινωνικών σχηματισμών σύμφωνα με συγκεκριμένα υπερβατικά οράματα κατέστησε «ολόκληρο τον κόσμο» τουλάχιστον δυνητικά υποκείμενο σε πολιτισμική-πολιτική ανοικοδόμηση. Μολονότι συχνά ριζικά αποκλίνοντες, αναφορικά με τη συγκεκριμένη τους θεσμοθέτηση, οι πολιτικοί σχηματισμοί εντός των Ασιακών Πολιτισμών περιλάμβαναν αναπαραστάσεις και ιδεολογίες μιας ψευδο-παγκόσμιας αυτοκρατορίας. Μερικοί πολιτισμοί, σε συγκεκριμένες στιγμές της ιστορίας τους, κατάφεραν ακόμη να χτίσουν μια τέτοια αυτοκρατορία. Αυτός ο τρόπος επέκτασης επίσης ανέδειξε τις προσπάθειες να δημιουργηθούν «παγκόσμιες ιστορίες», που περιέκλειαν διαφορετικές κοινωνίες. Ωστόσο, ποτέ δεν υπήρξε μια ομογενοποιημένη παγκόσμια ιστορία, ούτε οι διάφοροι τύποι των πολιτισμών ήταν παρόμοιοι ή συγκλίνοντες από την άποψη αυτή. Αντίθετα, αναπτύχθηκε μία ποικιλία από διαφορετικούς και αμοιβαία προσκρουόμενους παγκόσμιους πολιτισμούς, καθένας από τους οποίους προσπαθούσε να επαναδομήσει τον κόσμο σύμφωνα με τα βασικά του θεμέλια-αρχές και ακόμη και να απορροφήσει άλλους πολιτισμούς ή συνεπώς να διαχωρίσει τον εαυτό του από αυτούς. Σε κάθε περίπτωση, οι αλληλεπιδράσεις, επαφές και αναμετρήσεις μεταξύ διαφορετικών Ασιακών και μεταξύ Ασιακών και μη Ασιακών πολιτισμών συγκροτούσε μία θεμελιώδη πλευρά της δυναμικής τους. Τέτοιου είδους επαφές δεν ήταν μόνο σημαντικοί φορείς διαφορετικών πολιτισμικών θεμάτων, αναδεικνύοντας έτσι διαφορετικά πρότυπα συγκρητισμού πολιτισμικών και θρησκευτικών τροπών· μπορούσαν επίσης να προάγουν την αποκρυστάλλωση νέων – και προ-Ασιακών και Ασιακών- πολιτισμών, όπως στην περίπτωση των Ελληνιστικών Αυτοκρατοριών και των Αχμενιδών, με αρκετούς νοτιοανατολικούς και ανατολικούς πολιτισμούς και φυσικά με το Ισλάμ.¹²

Ήταν η πιθανότητα για αλλαγή, η προσπάθεια που αναλήφθηκε από διαφορετικούς συνδυασμούς ελίτ, πολιτικούς ακτιβιστές και άλλους κοινωνικούς δρώντες για την ανοικοδόμηση των εσωτερικών και διακοινωνικών θεσμικών σχηματισμών και η κοινή σύνδεση με οικονομικές και ταξικές συγκρούσεις, που συγκρότησε τον πυρήνα των επαναστατικών μετασχηματισμών εντός των Ασιακών πολιτισμών. Η «Εθνική» ομάδα, οι πολιτικές, οικονομικές και ταξικές συγκρούσεις μεταμορφώθηκαν σε ιδεολογικές κατηγορίες· οι συγκρούσεις μεταξύ φυλών, πολιτικών καθεστώτων, μπορούσαν να γίνουν

ιεραποστολικές σταυροφορίες για το μετασχηματισμό των πολιτισμών. Όλα αυτά δημιούργησαν τη δυνατότητα της αλλαγής πολύ πέρα απ' τους υπάρχοντες σχηματισμούς, αναδεικνύοντας διαφορετικές διαμορφώσεις ποικίλων Ασιακών πολιτισμών.

VI

Τα Ασιακά Οράματα και η Αποκρυστάλλωση των Θεσμικών Σχηματισμών

Το εναρκτήριο σημείο μιας ανάλυσης της θεσμοθέτησης των Ασιακών οραμάτων είναι φυσικά η εμφάνιση των οραμάτων αυτών, τα χαρακτηριστικά των φορέων τους και η φύση της διαδικασίας μέσω της οποίας θεσμοθετήθηκαν αυτά τα οράματα. Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό των φορέων των Ασιακών οραμάτων ήταν η σχετικά αυτόνομη θέση τους ως φορείς πολιτισμού (Kulturträger)- για παράδειγμα οι αρχαίοι Ισραηλίτες προφήτες και ιερείς και αργότερα στις εβραϊκές γραφές, οι Έλληνες φιλόσοφοι και σοφιστές, οι διάφοροι πρόδρομοι των Κινέζων λογίων, οι Ινδουιστές Βραχμάνοι, οι Βουδιστές «μοναχοί» που αργότερα έγιναν οι διαφορετικοί Sanghas¹ και οι πυρήνες των Ουλεμάδων μεταξύ των ισλαμικών φυλών και κοινωνιών.

11 Michal Biran, *Ο μογγολικός μετασχηματισμός. Από τις Στέπες στην Ευρασιατική Αυτοκρατορία*, στο: Arnason/Wittrock (εκδ.), *Ευρασιατικοί Μετασχηματισμοί, Δέκατος με δέκατος τρίτος Αιώνας. Αποκρυσταλλώσεις, Αποκλίσεις, Αναγεννήσεις* (Leiden: Brill 2004), 339-363 · Biran, Chinggis Khan (Οξφόρδη: Oneworld 2007).

12 Βλ. τα σχετικά κεφάλαια στο Arnason/Eisenstadt/Wittrock (υπόσημ. 3).

Τέτοιες ομάδες αναπτύχθηκαν σε όλους του Ασιακούς πολιτισμούς · συγκρότησαν ένα νέο κοινωνικό στοιχείο, μία διακριτή κοινωνικο-πολιτισμική μετάλλαξη, ένα νέο τύπο θρησκευτικού ή πολιτισμικού ακτιβιστή που διέφερε σημαντικά από τον τελετουργικό, μαγικό ή ιερό ειδήμονα του προ- Ασιακούς πολιτισμούς. Εντούτοις, οι συνθήκες υπό τις οποίες οι εν λόγω ομάδες μπορούσαν να εμφανιστούν ακόμη δεν έχουν επαρκώς τεθεί επί τάπητος ή αναλυθεί συστηματικά στις κοινωνικές επιστήμες. Υπάρχουν μόνο ενδείξεις που

¹ Η βουδιστική κοινότητα μοναχών, αρχάριων και λαϊκών (Σ.τ.μ).

μπορούν να βρεθούν στη λογοτεχνία- για παράδειγμα η παρατήρηση, όπως έχει προβληθεί από τον Robert Bellah, ότι οι Αξιακοί οραματιστές έτειναν να εμφανίζονται ιδιαίτερα σε δευτερεύοντα κέντρα σε σχετικά άστατα διεθνή περιβάλλοντα, ή η πιο γενική παρατήρηση ότι οι χαρισματικές τάσεις είναι πιθανότερο να προκύψουν σε περιόδους κοινωνικής αναταραχής και αποσύνθεσης.¹³

Μόνο μερικοί από τους φορείς των Αξιακών οραμάτων ήταν επιτυχείς, με την έννοια ότι τα οράματά τους θεσμοθετήθηκαν και έγιναν φορείς επιρροής ή ακόμη ηγεμονικά σε μια σχετική κοινωνία. Σε πολλές περιπτώσεις, για παράδειγμα σε μερικές ελληνικές πόλεις-κράτη, κατάλληλοι πόροι ή οργανωτικά πλαίσια για την εφαρμογή τους δεν ήταν διαθέσιμα ή δεν μπορούσαν να μετακινηθούν.¹⁴ Ακόμη και όπου τέτοια οράματα εφαρμόστηκαν, οι προκύπτοντες θεσμοί διέφεραν αρκετά, όχι μόνο μεταξύ των διαφορετικών Αξιακών πολιτισμών, αλλά επίσης εντός του πλαισίου του ίδιου πολιτισμού- είτε ήταν Εβραϊκός, Ισλαμικός, Ινδουιστικός, Βουδιστικός ή Χριστιανικός. Η ποικιλία είναι ξεκάθαρα ορατή σε διαφορετικές θεσμικές επιλογές που επικρατούν σε διαφορετικούς πολιτισμούς: πλήρεις αυτοκρατορίες (όπως η Κινεζική, η Βυζαντινή ή η Οθωμανική αυτοκρατορία), αντί για εύθραυστα βασίλεια ή φυλετικές ομοσπονδίες (π.χ το αρχαίο Ισραήλ), συνδυασμοί φυλετικών ομοσπονδιών και πόλεις-κράτη(π.χ αρχαία Ελλάδα), το περίπλοκο αποκεντρωμένο μοντέλο του Ινδουιστικού πολιτισμού, ή οι αυτοκρατορικές φεουδαρχικές διαμορφώσεις της Ευρώπης. Επιπλέον, όλοι αυτοί οι θεσμικοί σχηματισμοί ανέπτυξαν τις δικές τους διακριτές δυναμικές και άλλαξαν διαρκώς, μολονότι με διαφορετικό ρυθμό και κατεύθυνση.

VII

Η γενική τάση κατά την οποία αναπτύχθηκαν νέοι τύποι θεσμικών διαμορφώσεων υπαγορεύτηκε από τον συγκεκριμένο Αξιακό πολιτισμό. Όμως αυτό ήταν μόνο μια πιθανότητα· η πραγματοποίηση και η φύση των ακριβών τρόπων θεσμοθέτησης εξαρτιόνταν από συγκεκριμένες συνθήκες, που δεν ήταν δεδομένες στο ίδιο το Αξιακό όραμα. Με άλλα λόγια, η συγκέντρωση αυτών των πιθανοτήτων, η αποκρυστάλλωση νέων Αξιακών θεσμικών σχηματισμών, δεν ήταν δεδομένη με την απλή ανάπτυξη ενός Αξιακού

οράματος. Αυτό βοηθάει για να εξηγήσουμε τη μεγάλη ποικιλία των τυπικών Αξιακών θεσμών. Και προτείνει ότι προκειμένου να κατανοήσουμε το σχηματισμό και τις δυναμικές των Αξιακών πολιτισμών και τη φύση του επαναστατικού τους αντίκτυπου στην παγκόσμια ιστορία, πρέπει να εστιάσουμε στην ανάλυση των διαδικασιών της αποκρυστάλλωσής τους.

VIII

Η θεσμοθέτηση των Αξιακών οραμάτων εξαρτήθηκε, πρώτον από την ανάπτυξη και την κινητοποίηση των απαραίτητων πόρων για την εφαρμογή τους· δεύτερον, από τη διαθεσιμότητα των οργανωτικών πλαισίων που μπορούσε να εξυπηρετήσει την εν λόγω κινητοποίηση· τρίτον, από τη διαμόρφωση ενός σχηματισμού μεταξύ του αυθεντικού φορέα ενός συγκεκριμένου Αξιακού οράματος και άλλων δρώντων- ειδικά πολιτικών, οικονομικών, και κοινοτικών ακτιβιστών, πιθανών ελίτ εντός μιας δεδομένης κοινωνίας.

13 *Τι είναι Αξιακό για την Αξιακή εποχή* (σημ.1). Βλ. επίσης υποσημ. 14.

14 Kurt A. Raaflaub, Πόλις, «Το Πολιτικό» και η Πολιτική Σκέψη. Αχωρήσεις στην Αρχαία Ελλάδα, περ. 800-500 π.Χ, στο: Arnason/Eisenstadt/Wittrock (εκδ.), *Αξιακοί Πολιτισμοί και Παγκόσμια Ιστορία* (Leiden: Brill 2005), 253-283· Eisenstadt, *Τα Πολιτικά Συστήματα των Αυτοκρατοριών* (σημ. 5).

Ως μέρος της διαδικασίας θεσμοθέτησης, εμφανίστηκαν νέες πολιτικές, οικονομικές και κοινοτικές ελίτ. Η θεσμοθέτηση των Αξιακών οραμάτων συχνά συνεπαγόταν μακροπρόθεσμους μετασχηματισμούς των κύριων πολιτικών και οικονομικών ελίτ· όλες έτειναν να γίνουν πιο αυτόνομες, διεκδικώντας μια θέση στη διάδοση του Αξιακού οράματος, ενώ ταυτόχρονα προκαλώντας το μονοπώλιο των φορέων αυτών των οραμάτων στη διαδικασία της θεσμοθέτησής τους. Έτειναν να απομονωθούν, μολονότι σε διαφορετικούς βαθμούς σε διαφορετικές κοινωνίες από τα κύρια αποδοσμένα πλαίσια· ταυτόχρονα, διεκδικούσαν αυτόνομη πρόσβαση στη νέα τάξη που διαδόθηκε απ' τα Αξιακά οράματα, που προέκυψε σε συνεχή αμφισβήτηση για το στάτους τους σε σχέση με τη νέα τάξη.

Αυτές οι ελίτ συνήθως επανδρώνονταν και νομιμοποιούνταν σύμφωνα με διακριτά αυτόνομα κριτήρια, που είχαν διαδοθεί απ' τις ίδιες τις ελίτ. Δεν αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους μόνο ως εκτελεστές εξειδικευμένων τεχνικών ή λειτουργικών δραστηριοτήτων – για παράδειγμα όπως οι Γραφές- αλλά όντως ως φορείς μιας διακριτής πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης δηλωτικής στο επικρατέστερο υπερβατικό όραμα αυτής της κοινωνίας. Συχνά αποκτούσαν ένα στάτους σε εθνικό επίπεδο και διεκδικούσαν μια αυτόνομη θέση μέσα στους θεσμικούς σχηματισμούς.

Όμως με την επιτυχή θεσμοθέτηση ενός συγκεκριμένου Αξιακού οράματος, οι φορείς αυτού του οράματος έγιναν μέρος των κυβερνητικών συνασπισμών, συμμετέχοντας στις δραστηριότητες και τους μηχανισμούς ελέγχου και ρύθμισης της ισχύος. Παράλληλα μακροπρόθεσμοι μετασχηματισμοί έλαβαν χώρα στα χαρακτηριστικά των φορέων αυτών των οραμάτων- μερικοί εξ αυτών μετασχηματίστηκαν σε μέλη κυρίαρχων συνασπισμών ενώ άλλοι έγιναν φορείς ετεροδοξιών. Εν τω μεταξύ, η αυξάνουσα, αν και, σε σύγκριση με νεωτερικές κοινωνίες, μάλλον ακόμη περιορισμένη αυτονομία των κύριων θεσμικών σχηματισμών οδήγησε στην παράλληλη ανάπτυξη σχετικά αυτόνομων μέσων ανταλλαγής – ισχύς, χρήματα, επιρροή και αλληλεγγύη ειδικά όταν αυτά αποδόθηκαν σε συγκεκριμένους κοινωνικούς τομείς-, οι οποίοι, εν συνεχεία, επιδείνωσαν τα προβλήματα ρύθμισης και συνεργασίας εντός αυτών των κοινωνιών. 15

Αναφορικά με το εύρος της αυτονομίας των διαφορετικών ελίτ και τους νέους θεσμικούς σχηματισμούς και μέσα ανταλλαγής, οι Αξιακοί πολιτισμοί μπορούσαν να διαφέρουν αξιοσημείωτα. Στην Ινδία, για παράδειγμα, ένας μεγάλος βαθμός αυτονομίας μεταξύ των θρησκευτικών ελίτ βρίσκεται σε αντίθεση με ένα χαμηλότερο βαθμό μεταξύ των πολιτικών ελίτ. Παρόλο που υπήρχε ένας σχετικά μικρός βαθμός διαφοροποίησης των πολιτικών ρόλων μεταξύ των ευρύτερων στρωμάτων, οι Ευρωπαϊκές κοινωνίες ανέπτυξαν έναν κατά πολύ μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας μεταξύ όλων των ελίτ. Παρομοίως, μακροπρόθεσμες αλλαγές υπήρχαν μεταξύ των διαφορετικών αυτοκρατορικών αγροτικών καθεστώτων, όπως ξεκάθαρα υποδεικνύει η σύγκριση μεταξύ της Βυζαντινής και των Κινεζικών Αυτοκρατοριών, στη δομή των ελίτ, των κέντρων και των αναπτυξιακών τους δυναμικών, παρά το γεγονός ότι μοιράζονταν μάλλον όμοιους βαθμούς (και σχετικά υψηλούς για τις

ιστορικές κοινωνίες) δομικής και οργανωτικής διαφοροποίησης στην οικονομική και κοινωνικές αρένες.

Σε πολλές Αξιακές κοινωνίες, τα διαφορετικά θεσμικά πλαίσια- πολιτικά, οικονομικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά- επίσης αποκτούσαν ένα συγκεκριμένο βαθμό αυτονομίας. Αυτό είναι έκδηλο στην περίπτωση των αυτοκρατοριών, αλλά είναι επίσης ορατό σε άλλους πολιτικούς σχηματισμούς (για παράδειγμα στους πατριαρχικούς σχηματισμούς) όταν συγκρίνονταν με μη Αξιακούς πολιτισμούς. Παρόλα αυτά, στα βασικά δομικά τους χαρακτηριστικά, πολλοί Αξιακοί σχηματισμοί είναι εμφανέστατα όμοιοι με τους ομόλογούς τους σε προ-Αξιακούς ή Αξιακούς πολιτισμούς, για παράδειγμα οι πατριαρχικές κοινωνίες στη Νοτιοανατολική Ασία, ανέπτυξαν διακριτά χαρακτηριστικά που τους διαχώρισαν από τις προ-ή μη Αξιακές κοινωνίες.

15. Talcott Parsons, *Αμερικανική Κοινωνία. Μια Θεωρία για την Κοινωνική Κοινότητα* (Boulder: Paradigm Publishers 2007).

Οι διακριτές Δυναμικές των Αξιακών Θεσμικών Σχηματισμών

IX

Η ποικιλία των θεσμικών προτύπων και η πιθανότητά τους για αλλαγή ήταν σημαντικά μεγαλύτερη στον Αξιακό πολιτισμό παρά στους περισσότερους προ-Αξιακούς ή μη-Αξιακούς πολιτισμούς. Και τα δύο χαρακτηριστικά, η ποικιλία και η μεταβλητότητα ήταν το αποτέλεσμα ποικίλων παραγόντων: μία πολλαπλότητα πολιτισμικών προσανατολισμών, διαφορετικές οικολογικές και κοινωνικές συνθήκες, η μεταβλητότητά τους, η διαρκής συμπλοκή και αμφισβήτηση μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών, οικονομικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών δρώντων και ελίτ εντός αυτών των πλαισίων, οι σχέσεις των οποίων ήταν ανοιχτές σε ιστορικές καταστάσεις.

Η ανοιχτότητα της σχέσης μεταξύ των «κοσμολογικών» οραμάτων, των οικολογικών συνθηκών και των θεσμικών σχηματισμών είναι μεγάλης σημασίας στην περίπτωση αυτού που αποκαλεί ο Parsons «κοινωνίες- σπόροι» - με την πρώιμη αρχαία Ελλάδα και το αρχαίο Ισραήλ να αποτελούν λαμπρά παραδείγματα.¹⁶ Τα χαρακτηριστικό στοιχείο αυτών των κοινωνιών ήταν μία διαφορά ανάμεσα στο δυνητικό θεσμικό εύρος των βασικών τους οραμάτων και οι συγκεκριμένες πιθανότητες της θεσμοθέτησής τους- ως αποτέλεσμα του ότι πολλές από τις θεσμικές πιθανότητες των οραμάτων τους ήταν κατά μια έννοια «αποθηκευμένες», για να διαδοθούν ως στοιχεία θεσμικών πλαισίων και δυναμικών άλλων πολιτισμών.

Όπως σε άλλες ιστορικές περιπτώσεις, κάθε τέτοιος θεσμικός σχηματισμός χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένες σχέσεις μεταξύ της κοινωνικής δομής και του κοσμολογικού οράματος, δηλωτικού στη συγκρότηση των θεσμικών ορίων και σε διαφορετικές σχέσεις μεταξύ των συμβολικών προσανατολισμών και των γεωπολιτικών συνθηκών και δομικών σχηματισμών.

Κάθε θεσμικός σχηματισμός επίσης χαρακτηρίζεται από διαφορετικούς τρόπους ενσωμάτωσης μη- ή προ- Αξιακών συμβολικών και θεσμικών συστατικών. Ακόμη και στα νέα Αξιακά πλαίσια, τέτοιοι μη- Αξιακοί προσανατολισμοί και οι φορείς τους ακόμη διαδραμάτιζαν ένα σημαντικό ρόλο στις πολιτισμικές και θεσμικές δυναμικές αυτών των κοινωνιών. Δημιούργησαν αυτόνομους χώρους, οι οποίοι μπορούσαν να παραμείνουν πολύ σημαντικοί φορείς επιρροής εντός των νέων Αξιακών πολιτισμών, συχνά διαρκώντας (όπως στην περίπτωση της Αιγύπτου) για μια μακρά χρονική περίοδο. Μπορούσαν επίσης (όπως στην περίπτωση της Ιαπωνίας) να δημιουργήσουν τις δικές τους πολύ σημαντικές θέσεις σε ένα διεθνές πλαίσιο κυριευόμενο από Αξιακούς πολιτισμούς.¹⁷

Οι διακριτές δυναμικές κάθε θεσμικού σχηματισμού δημιουργήθηκαν από τις εσωτερικές τάσεις και αντιφάσεις που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της θεσμοθέτησης των Αξιακών πλαισίων, από τις τάσεις και αντιφάσεις μεταξύ αυτών των διαδικασιών και τα βασικά Αξιακά θεμέλια κάθε πολιτισμού και από τους τρόπους με τους οποίους αυτές οι κοινωνίες ενσωματώθηκαν στα θεσμικά πλαίσια, τα οποία ήταν το αποτέλεσμα της επέκτασης των

συγκεκριμένων πολιτισμών. Αυτές οι δυναμικές εντατικοποίησαν τη συνειδητοποίηση των τάσεων, των αντινομιών και των αντιφάσεων που είναι εγγενείς στα Ασιακά πολιτισμικά προγράμματα και τη θεσμοθέτησή τους, η οποία εν συνεχεία οδήγησε στη διαρκή επανερμηνεία των θεμελίων κάθε Ασιακού πολιτισμού. Οι διακριτές σχέσεις μεταξύ της ορθοδοξίας και της ετεροδοξίας, ο συνδυασμός τους με τις δομές εξουσίας και τα οικονομικά συμφέροντα, θα μπορούσε να δημιουργήσει – ή να παρεμποδίσει- νέες αναπτυξιακές πιθανότητες, διαφορετικά δυναμικά εξελικτικά μονοπάτια. Μία τέτοια εξέλιξη –αυτή του «Δυτικού Χριστιανισμού»- οδήγησε στο μετα-επαναστατικό μετασχηματισμό της πρώτης νεωτερικότητας, η οποία έπειτα επεκτάθηκε σε όλο τον κόσμο, συναντώντας άλλους Ασιακούς πολιτισμούς στα σχετικά τους ιστορικά, θεσμικά και συμβολικά πλαίσια. Αυτές οι συναντήσεις σταδιακά οδήγησαν στις πολλαπλές νεωτερικότητες.

16 Talcott Parsons, *Η Εξέλιξη των Κοινωνιών* (Englewood Cliffs: Prentice Hall 1977), 13· βλ. Επίσης σς.99-114 πάνω στις «Πολιτισμικές Παραδόσεις για τις μετέπειτα Κοινωνίες. Οι Εβραϊκές και Ελληνικές Έννοιες μιας Ηθικής Τάξης».

17 Eisstadt, *Ιαπωνικός Πολιτισμός. Μια Συγκριτική Θεώρηση* (Σικάγο: University of Chicago Press 1996).

X

Το γεγονός ότι οι πιθανότητες της αποκρυστάλλωσης των Ασιακών συμβολικών και θεσμικών σχηματισμών εξαρτιόνταν από ευρύτερους εξελικτικούς παράγοντες καταδεικνύεται στο γεγονός ότι η τάση για διαρκή επέκταση του εύρους των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, η τάση για μια αυξανόμενη περιπλοκότητα κοινωνικών δομών, για την «ορθολογικοποίηση» και τον προβληματισμό των συμβολικών σφαιρών 18 και των κριτηρίων για τη δικαιολόγηση των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και της κοινωνικής τάξης είναι, τουλάχιστον δυναμικά, εγγενής σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Εντούτοις, οι ιστορικές μαρτυρίες υποδηλώνουν ότι τέτοιου είδους πιθανότητες δεν πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις κοινωνίες που είχαν εμφανώς φτάσει το «απαραίτητο» εξελικτικό στάδιο, ότι η αποκρυστάλλωση των συγκεκριμένων θεσμικών προτύπων, για το λόγο αυτό, δεν

επιβεβαιώνεται ή διαμορφώνεται από την απλή ανάπτυξη ή την εμφάνιση των κατάλληλων συμβολικών και δομικών εξελικτικών τάσεων. Με άλλα λόγια, τα διαφορετικά θεσμικά πρότυπα που αποκρυσταλλώθηκαν στους Αξιακούς πολιτισμούς δεν αναπτύχθηκαν, για να το θέσουμε έτσι, φυσικά ή αυτόματα ως δηλώσεις ενός διακριτού σταδίου της εξελικτικής ιστορίας. Ούτε ήταν αυτή η διαδικασία πάντα ειρηνική. Αντιθέτως, συνήθως συνδεόταν και διαρκείς αγώνες μεταξύ των ακτιβιστών και των ομάδων και των σχετικών οραμάτων τους και των στρατηγικών προσαρμογής. Τέτοιες αμφισβητήσεις συγκροτούν ένα σημαντικό χαρακτηριστικό όλων των Αξιακών πολιτισμών.

Θεωρητικές Συνέπειες:

Εξελικτικές Τάσεις, Θεσμικοί Σχηματισμοί, Δράση και Έλεγχος

XI

Η ανάλυση της διαδικασίας θεσμοθέτησης εντός των διαφορετικών Αξιακών πολιτισμών έχει συνέπειες για την κοινωνιολογική θεωρία και την ανάλυση της παγκόσμιας ιστορίας. Η ανάλυση υποδηλώνει, πρώτον, ότι η αποκρυστάλλωση κάθε θεσμικού προτύπου εξαρτάται από διακριτά πρότυπα κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Δεύτερον, η αποκρυστάλλωση των θεσμικών και συμβολικών σχηματισμών επηρεάζεται από διακριτούς τύπους δρώντων, η εμφάνιση των οποίων συγκροτεί από μόνη της μια κοινωνικο-πολιτισμική μετάλλαξη που δεν προκαθορίζεται από ευρείες εξελικτικές τάσεις, ακόμη κι αν οι εν λόγω τάσεις παρέχουν το βασικό πλαίσιο για τέτοιες αποκρυστάλλώσεις. Τρίτον, η εν λόγω αποκρυστάλλωση εξαρτάται από μηχανισμούς ελέγχου και ρύθμισης μεταξύ των κύριων κοινωνικών δρώντων, πάνω απ' όλα μεταξύ των διαφορετικών ελίτ. Τέταρτον, τα ιστορικά απρόβλεπτα ενδεχόμενα παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαδικασία μιας τέτοιας αποκρυστάλλωσης.

Ο πυρήνας της αποκρυστάλλωσης κάθε συγκεκριμένου θεσμικού σχηματισμού είναι η συγκεκριμενοποίηση των διακριτών ορίων των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Εφόσον το ανθρώπινο βιολογικό πρόγραμμα είναι, για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Ernst Mayr, ένα «ανοιχτό» πρόγραμμα, 19 τέτοια όρια δεν προκαθορίζονται γενετικά, αλλά πρέπει να συγκροτηθούν μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Δεδομένης της ανοιχτότητας και της απροσδιοριστίας της σχέσης μεταξύ των στόχων των δρώντων και των γενικών συνθηκών των δράσεών τους, η αποκρυστάλλωση κάθε συγκεκριμένου προτύπου κοινωνικής αλληλεπίδρασης δημιουργεί μεγάλα προβλήματα. Τα σημαντικότερα αυτών των προβλημάτων είχαν ήδη αναγνωριστεί από τους ιδρυτές της Κοινωνιολογίας: η συγκρότηση της εμπιστοσύνης, η ρύθμιση της εξουσίας και η πρόβλεψη του νοήματος και η νομιμοποίηση των κοινωνικών δραστηριοτήτων και παισίων.²⁰ Αυτά τα προβλήματα αντιμετωπίζονται, για να το θέσουμε έτσι, από διακριτά πρότυπα αλληλεπίδρασης μεταξύ των θεσμικών μορφών – πολιτικών, οικονομικών ή πολιτισμικών- και μεταξύ της ανάπτυξης συλλογικοτήτων, όλες απ' τις οποίες τείνουν να αναζητήσουν από μόνες τους συστηματικές τάσεις. Ο βαθμός της αυτονομίας τους ή της επικράτησής τους ποικίλει σε διαφορετικές κοινωνίες, εξαρτώμενος απ' την ενσωμάτωση σε ευρύτερα πλαίσια.

18 Eisenstadt, *Οι μεγάλες Επαναστάσεις και οι Πολιτισμοί της Νεωτερικότητας* (Leiden: Brill 2006).

19 Ernst Mayr, *Η Εξέλιξη και η Ποικιλομορφία της Ζωής. Επιλεγμένα Δοκίμια* (Csmbridge: Belknap Press 1976).

20 Για λεπτομέρειες βλέπε Eisenstadt, *Δράση, Πόροι, Δομή και Νόημα*, στο: Eisenstadt, *Ισχύς, Εμπιστοσύνη και Νόημα, Δοκίμια στην Κοινωνιολογική Θεωρία και την Ανάλυση* (Σικάγο: University of Chicago Press 1995), 328-389.

Η εγγενής ευθραυστότητα της συγκρότησης και αναπαραγωγής των ορίων αξιώνει τη δημιουργία μηχανισμών κοινωνικής ενσωμάτωσης, ρύθμισης και ελέγχου. Τέτοια ρύθμιση πραγματοποιείται από τις δραστηριότητες συγκεκριμένων κοινωνικών δρώντων· οι πιο σημαντικοί δρώντες από αυτήν την άποψη είναι αυτοί που δομούν τον καταμερισμό της εργασίας σε μια κοινωνία, αυτοί που διατυπώνουν συλλογικούς πολιτικούς στόχους, αυτοί που συγκεκριμενοποιούν τα όρια των διακριτών αποδοσμένων κοινωνικών

συλλογικοτήτων και αυτοί που διατυπώνουν τα βασικά πολιτισμικά οράματα και τα κυρίαρχα μοντέλα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία.

Οι εν λόγω διαδικασίες ελέγχου και δύναμης συνεπάγονται το μετασχηματισμό των βασικών συμβολικών προσανατολισμών- κοσμολογικών οραμάτων- σε «κώδικες» ή σχήματα. Τέτοιοι κώδικες είναι παρόμοιοι με αυτό που ο Max Weber αποκάλεσε *Ηθική της οικονομίας* (*Wirtschaftsethik*). Ο όρος δε σημαίνει συγκεκριμένες θρησκευτικές εντολές- περιορισμούς για την κατάλληλη συμπεριφορά σε κάθε δεδομένη σφαίρα, ούτε είναι απλά μια λογική επαγωγή από τις θεολογικές ή φιλοσοφικές αρχές που κυριαρχούν σε μια δεδομένη θρησκεία. Αντίθετα, δηλώνει ένα γενικό τρόπο «θρησκευτικού» ή «ηθικού» προσανατολισμού που διαμορφώνει τα κύρια κριτήρια της αξιολόγησης και δικαιολόγησης των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και των θεσμικών σχηματισμών- κριτήρια που έπειτα λειτουργούν ως σημεία έναρξης στη ρύθμιση της ροής και διανομής των πόρων και των μέσων ανταλλαγής σε μια κοινωνία. Μια τέτοια ρύθμιση υποστηρίζεται από ποικίλα θεσμικά μέσα, ειδικά από ποικίλους τύπους κινήτρων και επικυρώσεων, που διαδίδονται σε δημόσια και ημι-δημόσια τελετουργικά.

Οι μηχανισμοί και διαδικασίες ελέγχου εντός μιας κοινωνίας συντίθενται ιεραρχικά από πολλές ενδιαμέσες ενότητες που διασυνδέονται ισχυρά οριζοντίως, αλλά λιγότερο ισχυρά καθέτως. Επιπλέον, η δύναμη των κάθετων συνδέσμων διαφέρει ανάλογα με τη θέση τους στην ιεραρχική τάξη. Κατώτερα επίπεδα ελέγχου διαχειρίζονται βραχυπρόθεσμες και τοπικές υποθέσεις, ενώ υψηλά επίπεδα ελέγχου παρέχουν δυνατότητες λήψης αποφάσεων σε ένα ευρύτερο σύστημα.²¹

Τέτοιοι μηχανισμοί αναπτύσσονται σε όλες τις κοινωνίες, αλλά διαφέρουν αναφορικά με το βαθμό περιπλοκότητας: Όσο πιο περίπλοκα γίνονται τα κοινωνικά και πολιτικά συστήματα και πολιτισμικά πλαίσια, τόσο πιο αυτόνομα και δυννητικά πιο εύθραυστα τείνουν να είναι. Οι Αξιακοί πολιτισμοί παρέχουν μία εξαιρετική απεικόνιση των προβλημάτων που αφορούν την εμφάνιση των περίπλοκων κοινωνικών συστημάτων που εδράζονται στις εξελικτικές τάσεις. Ακολουθώντας την ανάλυση του Herbert Simon, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι οι τρόποι θεσμικού σχηματισμού εντός των Αξιακών πολιτισμών οδηγούν σε δυννητικά

εύθραυστους τρόπους ελέγχου, ενισχύοντας έτσι την πιθανότητα της πρόκλησης και του μετασχηματισμού, το οποίο με τη σειρά του οδήγησε σε ποικίλους νέους και συνεχώς μεταβαλλόμενους θεσμικούς σχηματισμούς.

XII

Η προηγούμενη ανάλυση υποδηλώνει ότι οι θεσμικοί σχηματισμοί, αν και εδράζονται σε εξελικτικές τάσεις και πιθανότητες, δεν μπορούν να προσδιοριστούν ως φυσικές εκδηλώσεις των συγκεκριμένων σταδίων στη διαδικασία της κοινωνικής εξέλιξης. Αντίθετα, πρέπει να θεωρηθούν ως ένα ενδεχόμενο αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας που επέτρεψε για ένα πλήθος πιθανών λόγων την ανάπτυξη. Οι κύριες διαστάσεις της κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης εντός των Ασιακών πολιτισμών αναπτύχθηκαν, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, ανεξάρτητα ή μια από την άλλη και συχνά σε αντίθετες κατευθύνσεις, καθεμία ωθούμενη, για να το θέσουμε έτσι, από τη δική της ορμή. Δεύτερον, αυτή η ανάπτυξη οξύνθηκε από το γεγονός ότι η αποκρυστάλλωση των συγκεκριμένων προτύπων του κοινωνικού πάντα λαμβάνει χώρα υπό απρόοπτες ιστορικές και γεωπολιτικές συνθήκες. Τρίτον και σημαντικότερο, κάθε τέτοια αποκρυστάλλωση πραγματοποιείται από διακριτούς τύπους δράσης, από διαφορετικές επιχειρηματικές δραστηριότητες που κινητοποιούν διαθέσιμους πόρους και αναπτύσσουν κατάλληλα πρότυπα ρύθμισης για τη ροή αυτών των πόρων.

21 Herbert A. Simon, *Η Αρχιτεκτονική της Περιπλοκότητας*, στο: *Πρακτικά της Αμερικανικής Φιλοσοφικής Κοινωνίας* 106.6 (1962): 467-482 · στο ίδιο, *Μοντέλα Ανακάλυψης. Και άλλα θέματα στις Μεθόδους της Επιστήμης* (Dordrecht: Reidel 1977), ειδικά κεφ. 4 για την «Περιπλοκότητα».

Η εμφάνιση νέων θεσμικών επιχειρηματιών και των οραμάτων τους συγκροτεί μια διακριτή μετάλλαξη που αναπτύχθηκε σε διαφορετικές ιστορικές συνθήκες και σε διαφορετικά μέρη του κόσμου με εμφανώς απρόβλεπτους τρόπους, παράγοντας πολύ διαφορετικούς προσανατολισμούς και κοσμοθεωρήσεις (για παράδειγμα προσανατολισμούς αυτού του κόσμου και απόκοσμων προσανατολισμών) με διαφορετικές θεσμικές επιπτώσεις. Η βασισμένη σε αρχές ανοιχτότητα κάθε ιστορικής κατάστασης και κάθε εξελικτικού σταδίου ανάπτυξης σημαίνει ότι οι προσπάθειες εφαρμογής ενός συγκεκριμένου θεσμικού προτύπου μπορούν να γίνουν υποκείμενο σε διαρκή αμφισβήτηση. Η τάση των ανθρωπίνων

δραστηριοτήτων να επεκτείνουν συνεχώς τη σφαίρα επιρροής του δυνητικά υποβιβάζει οποιαδήποτε προσωρινή ισορροπία θα μπορούσε να επιτευχθεί σε κάθε θεσμικό σχηματισμό αναφορικά με τη δόμηση εμπιστοσύνης, τη ρύθμιση της ισχύος και τη νομιμοποίηση της κοινωνικής τάξης. Επιτείνει την επίγνωση ότι κάθε κοινωνική τάξη είναι αυθαίρετη και συνεπώς δημιουργεί καταστρεπτικές πιθανότητες εντός της. Η ιστορία των Ασιακών πολιτισμών και ιδιαίτερα αυτή της νεωτερικότητας (με τις Ασιακές της ρίζες) όντως επιβεβαιώνει το γεγονός ότι κάθε τέτοια επέκταση συνεπάγεται και δημιουργικές και καταστρεπτικές πιθανότητες- ένα γεγονός στο οποίο δεν έχει δοθεί πλήρης προσοχή στις κοινωνιολογικές αναλύσεις.²²

²² Για τις προσπάθειες σ' αυτήν την κατεύθυνση βλ. για παράδειγμα, Edward A. Tiryakian, *Πόλεμος. Η Καλυμμένη Πλευρά της Νεωτερικότητας*, στο: *Διεθνής Κοινωνιολογία* 14 (1999): 473-489 · Hans Joas, *Πόλεμος και Νεωτερικότητα* (Οξφόρδη: Polity Press 2003) · Eisenstadt, *Βαρβαρότητα και Νεωτερικότητα. Τα Καταστρεπτικά Συστατικά της Νεωτερικότητας*, στο: Eisenstadt, *Συγκριτικοί Πολιτισμοί και Πολλαπλές Νεωτερικότητες II* (Leiden: Brill 2003), 561-571 · Eisenstad (εκδ), *Ο Max Weber για το Χάρισμα και τη Δόμηση Θεσμών. Επιλεγμένες Εργασίες* (Σικάγο: University of Chicago Press 1968).

Πρωτοκοινωνιολογία

Ερευνητικό Πρόγραμμα

Παγκοσμιοποίηση, Θεωρία Νεωτερικότητας, Πολλαπλές Νεωτερικότητες

<https://uni-franfurt1.academia.edu/GerhardPreyer/Globalization,-Modernization,-Multiple-Modernities>

Κοινωνιολογία της Συναδελφικότητας, Κοινωνιολογική Θεωρία

<https://uni-franfurt1.academia.edu/GerhardPreyer/Sociology-of-Membership,-Sociological-Theory>

ProtoSociology Vol 24 Schmucl N. Eisenstadt:Multiple Modernities-A Paradigm of Cultural and Social Evolution (Contents & Introduction The Paradigm of Multiple Modernities)

Καθ. Δρ. Gerhard Preyer

Καθηγητής Κοινωνιολογίας

Αρχισυντάκτης

Πρωτοκοινωνιολογία

Ένα Διεθνές Περιοδικό Διαθεματικής Έρευνας

Και Πρόγραμμα

Goethe-University Frankfurt am Main

D-60054 Frankfurt a.M.

www.fb03.uni-frankfurt.de/48480132.gpreyer

www.protosociology.de

Academia

<https://uni-frankfurt.academia.edu/GerhardPreyer>

Youtube

<http://www.youtube.com/user/Protosociology>